

Příloha 1:

Zkrácený a upravený rozhovor Karoliny Tomešové s Jiřinou Šiklovou dne 19.3. 1998

(Zvukový originál- viz archiv autorky)

Jaké jsi měla dětství?

Já si myslím, že jsem měla dětství velmi hezký, bydlela jsem tady v tom bytě, ve kterém bydlím, moji rodiče měli velice hezký manželství, nehádali se nikdy, neměli žádný problémy. Měla jsem staršího bratra, na toho staršího bratra jsme někdy žárlila, ale to tak bývá a můžu ti říct, přestože byla válka, tak jsem se neměla nijak špatně.

Kam jsi chodila do školy?

Chodila jsem do školy tady naproti. Do té školy, co ji vidíš v Klimentské... A pak do Truhlářské, tam co chodíš ty. To jsou dvě školy, kam jsem chodila. Od první třídy.

A když jsi skončila střední školu a šla jsi na vysokou, proč jsi si vybrala zrovna filosofii a sociologii?

Tak já ti ještě povím, že jsem tehdy šla do gymnázia. Tehdy bylo gymnázium osmileté, bylo to gymnázium Charlotty Masarykové v Dušní ulici - jmenovalo se podle manželky presidenta Masaryka. Bylo to dívčí gymnázium, protože tehdy se považovalo za neslušné, aby holky a kluci chodili dohromady. To byla ještě takováhle doba. A pak, když jsem skončila, tak jsem šla na filozofickou fakultu, protože mě zajímaly věci související třeba s náboženstvím a tím, jak lidé žijí. A myslela jsem si, že když budu studovat něco jako filozofii a historii, takže se o tomhle víc dozvím. Protože jsem žila tady na Starém městě, kolem mě bylo plno památek, a já jsem se vždycky zajímala, co znamenají jednotliví svatí, proč byl nějaký kostel zbourán, proč dřív to byl kostel katolický, pak zase evangelický atd. atd. ... a to mě k tomu vedlo. Strašně ráda jako dítě jsme četla historické knížky a když jsme jim nerozuměla, tak jsem si k tomu sama kupovala takové ty přehledy, abych to mohla zařadit. A ze všeho nejvíc jsem měla ráda jako holka Alexandra Dumase. To byly spíš romány, a bylo to o revoluci a byly to tak trochu milostné romány a současně to byla historie... Představ si, že jsme ti byl tak hloupá, že dobrovolně jsem si ze všech těch knížek dělala obsahy. To jsem si sama psala a pak to dokonce ty obsahy opisovaly moje děti.

Za socialismu jsi byla ve vězení, byla jsi tam taky v roli socioložky?

Nebyla jsem tam v roli socioložky, ale v roli normální vězeňkyně. Ale moje profese socioložky, umět lidi pozorovat a umět se dívat, a pak si z toho dělat závěry, tak ta mně tam ohromně pomáhala, protože jsme ti měla takový pocit, jako že tady jsem sice já, jsem s nimi zavřená, ale tady je druhé moje já, které se nato dívá. Jako to tak pozoruje. Tak občas jsem si říkala: tak jak to holka zvládneš, co teďka uděláš... A to bylo velice zajímavé a mám z toho spoustu poznámek...

Četla jsem tvůj životopis. Bylo tam napsané, že jsi prošla psychoterapeutický kurz. Co to vlastně je?

V době socialismu jsem pracovala v nemocnici, a tehdy se vlastně spousta věcí nemohla dělat, ale spousta věcí se dělat mohla. A na bázi zájmu vznikl takový výcvik... Byl tam profesor Skála (zabýval se alkoholismem), profesor Rubeš a Urban... Tihle lidé udělali výcvik psychoterapeutický tak, že dali dohromady vždycky třicet lidí, rozdělili je na tři skupiny a s těmi lidmi se probíraly různé metody, techniky... To, co se dělá s lidmi, kteří jsou nemocní psychiatricky, tak to si ti lidé zkoušeli sami na sobě. Např. jak budeš reagovat (ale předem to nevíš) na něco, co nečekáš a ostatní skupina je na tebe domluvená. Například tě začne shazovat. A pak se rozebíralo, co jsi vlastně cítila. Jak jsi se hádala. Nebo jsme tam hráli Morenovo psychodrama, t.zn. že si někdo vybere situaci, kterou prožil a má ji přehrávat. A ten druhý mu napovídá a napovídá mu třeba věci horší, než on sám by vůbec chtěl říci.

Za socialismu jsi v nemocnici působila jako uklízečka. Jak jsi se tedy udržela v oboru sociologie

Já jsem nepůsobila v nemocnici jako uklízečka. Jako uklízečka jsme působila napřed na fakultě, pak v Klementinu a pak jsem pracovala v nemocnici. Ale tam jsem nebyla jako uklízečka, tam jsme dělala jako sociální pracovníce, ale přitom jsme vlastně dělala pro lékaře řadu sociologických výzkumů. To, co oni potřebovali. Třeba se zkoušely léky - jak působí. Třeba naordinovali placebo - to je lék který vlastně není lékem, ale pouze tak vypadá a vedle toho pak dali skutečný preparát - jak to bude na lidi působit. Nebo: výskyt

určitých nemocí - a já jsem zjišťovala, jak ti lidé předtím žili, než se to stalo. Nebo jak se vyvíjejí děti, když rodiče ty děti nechtěli. Ty víš, co to je potrat... Tak když třeba té matce byl čtyřikrát odmítnut potrat, tak ona to dítě donosila, narodilo se... A to dítě se ovšem vyvíjelo trochu jinak - mělo jiné podmínky, protože bylo nechtěné - než ty děti, které byly vlastně chtěné. Tak já jsem tam dělala takovéhle výzkumy. Taky jsem dělala výzkum na starých lidech, jak se na ně dívají ostatní lidé, když jdou do penze. Co se změní v jejich životě po penzi. A přitom jsem si spouště těchle věcí udržela. Víš, to byla docela dobrá práce...

Ty se zajímáš taky o několik oborů, třeba jako je sociální gerontologie, etnické menšiny, založila jsi gender studies. Proč se zajímáš právě o tohle?

Protože tohle všechno je součástí lidského života. Člověk je napřed dítětem, pak dospívá a všechno to jsou stádia života. Ty si řekneš v určitém období: tak co to vlastně znamená být ženou nebo mužem, najednou si to uvědomíš. Tomu se říká "gender identity" - identita dle rodu. Ale ne, jak se to myslí dle rodu - jak se jmenuješ, ale podle pohlaví. A teď si najednou uvědomíš, - já jsem holka, co to všechno bude znamenat. Jak si budu muset plánovat svůj život, jak se můj život bude vyvíjet, co se ode mne bude očekávat. A ten kluk si řekne - no jo, když já jsem kluk, co to znamená - musím uživit rodinu, musím být silný, musím být vazba, nesmím brečet, musím se rvát - a má zase svoji představu. Čili to je jedno stádium. A pak si zase najednou řekneš: a co to vlastně je být Čech. Nebo co to je být Evropan. A to je zase ta věc identity. No a ti staří lidé - když vlastně už zestárneš, - je to přesně totéž. Je to defakto ten životní cyklus, jak ti běží život: dětství, mládí, dospělost, - a co se mezitím s člověkem děje. Tak já si vždycky takhle z toho kousíček vytáhnou a podle toho se zajímám. Ale já bych to takhle nedělala, kdyby se mi to vlastně nehodilo, protože sociální gerontologii jsem vlastně studovala, když jsem byla v té nemocnici. Dost jsem toho o tom věděla. A třeba takové ty otázky adopce a dospívání - to jsem zase věděla, když jsme dělala na oddělení, kde se dělaly adopce dětí (příliš mladé matky). Takže ono se to takhle spojilo. Jinak zase uznávám, že bych to měla na něco víc zúžit. Ale určitě se nezajímám o sociální politiku, vůbec nic nevím o právu....

Etnické menšiny - proč zrovna ty?

Podívej se, zaprvé si položíš otázku, co je to národnost. Najednou si uvědomíš, co to znamená, kdybych měla jinou barvu obličeje. To je tato otázka, proč se o to zajímám. A navíc je to taková forma, asi jak trochu těm lidem pomoci. Já sem tak celý život trochu vždycky někomu pomáhala a teď si myslím, že vlastně nejhůř jsou na tom právě tihle lidé, jako jsou u nás cikáni - tedy Romové nebo uprchlíci, ti že jsou na tom nejhůř. A taky je v tom trochu můj osobní prožitek, protože když jsem byla třeba a v tom vězení, tehdy mi nabízeli, že mě vymění do ciziny, že mě donutí k exilu, jako se to tehdy dělávalo. To tě odvezli do Berlína na jeden most. Z jedné strany pustil jednoho, z druhé strany toho druhého. A ty jsi vypadnul. Já jsem dost věděla o tom, co to znamená být emigrantem. Co ti lidé prožívají. A tak možná i pro tohle mě to zajímá.

Jaký máš názor na současnou politickou situaci, a to z pohledu sociologa?

Já si myslím, že dnešní doba je nesmírně zajímavá právě pro takovéto sociologické pozorování, protože všechno se mění, a nic vlastně neplatí. A lidi všichni mají určité možnosti. Po této stránce je to strašně zajímavá doba, ovšem myslím si, že někdy ta doba, je zajímavější pro pozorování než pro ten život. Že spousta z nás to neumí, učí se tomu doslova na pochodu a já si myslím, že bychom lidi měli ocenit, jak rychle to všechno pochopili. Když si pomyslíš, že tady nikdo nevěděl co je to bankovníctví, nikdo nevěděl co je to počítač, ani vlastně co to je fax, spojení s cizinou a najednou lidi se to rychle naučili. Tak to si myslím, že je na tom pozitivní. A jinak, já si osobně myslím, že ta situace tady po stránce politické - politici jsou stejně pitomí jako normální občané a taky neumějí dělat politiku v pravém slova smyslu. Mně třeba vadí, že politici sledují pouze osobní kariéru, místo aby sledovali program, pro který je ti lidé volili. A současně zase vytýkám lidem, že je volí, a že ti lidé je nedonutí... Proto je třeba politiky k tomu dokopat. Když to chcete dělat, tak dobrý. Myslím si, že by víc lidí mělo chodit nejen k volbám, ale že by se měli angažovat - ne že by měli vstupovat do politických stran a chodit na schůze, ale častěji tomu politikovi říci "tak máte v programu to a to, tak jak to plníte?". Považuji za důležitou kontrolu zdola.

Co pro tebe znamenal rok 1989 jako pro člověka a jako pro socioložku?

Já jsem to období prožila přímo při tom, když se ty věci dělaly, takže to bylo nesmírně náročné. I po stránce fyzické - člověk nemohl spát, musel pořád někde mluvit, někam jezdit atd. A měla jsem pocit, jako že jsem to prožila v jakési extázi, v takové horečce. Pro mě to byla velká změna, kterou jsem už v životě nečekala. Jsem ráda, že se stala a myslím si, že horší než to bylo za bolševiků, to být nemůže. A že by se to rychle změnilo, je také nesmysl. Že teď nám nezbyvá nic jiného, nežli takové pomalé změny. Já jsem v jednom článku psala, že si dneska připadám asi jako když jsme byli malí nebo spíš na střední škole - tak tehdy byly takové brigády a vždycky nás vyvezli někam třeba k Mukařovicím, kde jsme okopávali řepu nebo něco podobného. A já si pamatuji, že bylo vždycky takhle šest ráno, byla zima, já měla holinky obalené blátem, teď jsem viděla jednu řepu, druhou řepu - vyhodit, uříznout, osekát - a vždycky jsem se dívala na ten lán a říkala jsem si: "to se nedá nikdy udělat, my snad nikdy nepůjdeme domů", každý jsme museli dělat třeba tři brázdy. A já mám někdy pocit, že je to přesně takhle, že je té práce tolik, jako kdyby se tohle dělo dneska taky. Ale můžu říct z vlastní zkušenosti, že vždycky se nějak ta řepa nebo ten karfiol nebo ty brambory okopaly. Takže doufám, že se tady

tohle taky podaří.

Jednou mě moje máma vzala s albánskou delegací do nového ústavu pro děti s mentálním postižením. Byl krásně zařízený a my jsme se tam měli naobědvat. Několik Albánců ale odmítlo, že "po postižených jíst nebudou" Co si myslíš o tomhle chování?

To je taky právě věc, kterou bych chtěla naučit lidi, aby respektovali toho druhého. To je právě o těch minoritách. Kdyby ti zaměstnanci ústavu věděli, že ti lidé mají třeba náboženské předpisy a něco je pro ně třeba tabu, tak by to spíš pochopili. Ať už z náboženských důvodů nebo že se u nich něco nedělá. Myslím si, že spousta lidí, kdyby znala důvody, tak by to spíš pochopila. Třeba, že se u nich všechno kazí, nebo že by to mohlo být po druhém člověku nakažené; štítí se toho, že se to myje ve společném atd. My máme taky spoustu zvyků. U nás, když půjdeš na záchod, tak se předpokládá, že si člověk umyje ruce. U jiných lidí se to zase nedělá... nebo se neoplachuje nádobí. Ale nemůžeš říci, že je to lepší nebo horší, je to prostě jiné. A tak nám to připadá hnusné, že někdo se nemyje po záchodě nebo nechá talíř vylízat psovi nebo ho jen setře a dá na něj další jídlo - pokud to vůbec nejí rukama, které si ani nemyje. Ale pro toho člověka tohle tak zlé není. A někdy to mohou být třeba náboženské předpisy, třeba oni byli muslimové, třeba jim to náboženství zakazuje. Řada z těchto náboženských předpisů vznikla jako obrana před nemocemi. Například naši Romové také nechtějí nikdy jíst zbytky. Tam se jídlo dojí, ale neohřívá se. A ty si myslíš, že oni jsou zhýčkaní, zatímco my schováme věci do ledničky a druhý den si je klidně dojíme. Proč by se mělo vyhazovat. Ale oni ne. A víš, s čím to souvisí? Jak byli pořád v pohybu, jak cestovali, tak to nemohli schovat. Aby se to nezkazilo, tak je naučili, že je to vlastně nečisté. Ale oni sami již to nedokáží vysvětlit. A to je ten důvod.

Taky jsi hodně cestovala. V jakých zemích se ti nejvíc líbilo, které tě nejvíc zaujaly?

To je zajímavá otázka, ale těžko se na ní odpovídá. Víš, něco tě zaujme zvláštností, exotičností, že je to úplně jiné a něco tě zaujme tím, že je to tobě podobné nebo že na tom shledáváš něco podobného. Tak třeba když je to o něčem úplně jiném, tak v tom mě nejvíc zaujala Ázie. Byla jsem na Tchajwanu nebo v Kuala Lumpur, to je v Malajsií nebo v Pekingu, v Číně, to mě zaujalo rozdílností. Ale to neznamená, že by se mi tam líbilo, že bych tam chtěla žít. Na druhé straně jsou zase země, které se mi líbí kvůli krajině, kde bych ráda žila. Takové Švédsko má zvláštní nostalgii, temnost, tam by se mi líbilo. Ale z hlediska kultury a blízkosti kultury asi by se mi nejvíc líbilo Německo. Za prvé kvůli jazyku, že je mi nejbližší, za druhé že jsme měli dlouhou dobu společnou historii, takže tam spoustě věcí rozumíš a víš, co se tím myslí. Ale já jsem tady spokojená, nemíním emigrovat.

Které osobnosti ovlivnily tvůj život, které jsi považovala za důležité.

Jako vzory? Tak ono je obvyklé dnes mluvit o Masarykovi. Ale mě hodně ovlivnil filozof, který se jmenuje Emanuel Rádl. Na něj se už dost zapomíná. Zaujala mě z něho jedna myšlenka: Myšlenka, že člověka neovlivňuje jenom určitá událost, ta co se stala, ale smysl, který té události dá. Jak to prožívá. Čili - já jsem trochu tvůrce té události, která se kolem mě stala. A to je myšlenka, která se mi líbí. A on taky říká, že každému z nás se přihodí jen to, co se mu může přihodit. Samozřejmě, auto tě může srazit, nohu si taky zlámeš bez svého přičinění. Ale mám na mysli jako určitý osud - jako že ty jsi ten člověk, který po té události volá, ptá se, a ona se mu potom třeba přihodí.

Tedy o problematice gender. Ty jsi ji vlastně k nám uvedla. Proč jsi založila "gender studies"?

Za prvé. Přicházela sem spousta lidí, kteří nám darovali knihy. Tady ten vedlejší pokoj byl plný darovaných knih. A já jsme věděla, že v celé Evropě a Americe to existuje. Tak jako se třeba učí sociologie nebo problematika nevládních organizací nebo sociální politika, tak se v zahraničí učí o gender. Tak jsem si myslela, proč bychom to taky tady neměli mít. A to "gender" je tedy "rod", ale myslí se tím všechny sociální věci, které se vážou k tomu rodu. To není totéž, že by někdo propagoval, že ženy jsou lepší nebo muži jsou lepší. To vůbec ne, to je vidění toho muže a ženy v určitých sociálních rolích nebo požadavcích, které jsou na ně kladeny. Tak jako na tebe je společností kladený požadavek, abys zvládla být jednou matkou a současně budeš chtít mít zaměstnání, budeš chtít mít určitou svoji kulturu a budeš třeba chtít vypadat podle své představy - tak se budeš stilizovat. Například někde jinde se všem líbí tlusté ženy, jsou považované za velice krásné. To není věc biologická, to je věc gender - co se od toho člověka očekává. A když by jsi oddělila muže a ženu od sebe, tak je to vlastně nesmysl. Jako například já nemůžu sledovat jenom staré lidi, když nevím, jak ti lidé vypadali předtím. Co to je "starý člověk" - když nebude k tomu taky mladý, tak vůči čemu se vlastně změnil? Proto je pitomost, když někdo řekne: "Sledujeme problematiku ženy". Jsme feministky, sledujeme problematiku ženy. Houby... Přeci tu ženu samu o sobě musíme srovnávat s něčím jiným. Mně se vždycky líbí na věcech pozorovat, v čem je ten druhý odlišný. A vážit si, že ten druhý může být úplně odlišný, a že nemusí být stejný jako já. Já si můžu říci: jsi jiný, je to tvoje věc. A já ho proto můžu mít ráda nebo s ním můžu nesouhlasit, ale v každém případě bych tu jeho zvláštnost, odlišnost měla považovat za hodnotu. Jestli znáš autora Saint-Exupéry (Malý princ...), on má jednu takovou krásnou myšlenku, která se mi líbí. A tam říká: jsem-li jiný, nic ti neberu, ale naopak ti přidávám. To je myšlenka, která se mi strašně líbí. A pak mám takové heslo, taky ze Saint-Exupéryho: jsi odpověden za svou růži. Ty si nemusíš tu růži vzít - ty nemusíš ty věci

dělat, ale když už je děláš, tak jsi za to zodpovědný. Ty nemusíš mít děti, ale když je máš, byla to tvoje vůle, tak se starej. A tohle se hodí na všechno. To platí pro politiku, i pro tu naši katedru. Já jsem to nemusela dělat, ale když už to dělám, tak mám povinnost...

Ty jsi vlastně zakladatelkou oboru sociální práce a katedry sociální práce.

Nejsem zakladatelkou, ten obor tady byl. Když už, dá se říci, že jsme se podílela na jeho obnovení.

Už se projevilo, že se katedra sociální práce založila?

A jak!. Za prvé úplně jinak se dneska dívají na sociální pracovníky. Dnes jsem viděla film o nevládních organizacích a můžu říci, že tam asi na třech místech vystupují naši žáci. Už dneska. Je o ně veliký zájem. Já mám velikou radost, že se takhle dobře uplatňují. A to ještě jsou ti první, kdy jsme se to na nich tak trochu učili. Víš, jak budou dobří tihle další? Čím dál tím budou lepší. A podívej se, tady vidíš, že je plno problémů ve společnosti a lidi byli zvyklí, že to za ně řešil stát. Protože dneska to stát neřeší, tak těm lidem musí někdo aspoň na začátku poradit. A proto je potřeba víc těch sociálních pracovníků, kteří tady nebyli. A proto si myslím, že je účelné tady to dělat.

A co si myslíš o stavu ústavů, třeba pro mentálně postižené, domovech důchodců...

Dříve to zase bylo všechno organizované a na rozkaz. Byl tam přísný režim. A lidé neměli možnost si volit, co by chtěli. V tom filmu o nevládních organizacích jeden z mentálně retardovaných bydlí v takovém chráněném bydlení a říká: oni nám tam (dříve, v ústavu) koupili televizi za třicet tisíc, ale já sem si nemohl jít naproti do obchodu sám pro housku. Tenhle ten kluk to vycítil, on tu televizi za třicet tisíc tolik nepotřeboval. A ještě říkal, že museli čekat, až jim tu televizi pustí. Myslím si, že v tom je teď velký rozdíl. Je velice hezká knížka - jestli jsi viděla ten film Vyhodte ho z kola ven - o blázincích... To je přesně o tomhle tom: když ti někdo diktuje a ty to nechceš. On tě vlastně může mučit nebo tě ovlivňovat tím, že ti diktuje svoji vůli. To bych já nechtěla, aby ti lidé dělali. Aby rozhodovali o tom druhém. Jestli rozhoduješ na úrovni půlky světa nebo na úrovni města a nebo když ti někdo pořád něco přikazuje, tak se vlastně nikdy nenaučíš být sama sebou. A to já myslím, že je něco, co by se nemělo dělat. A myslím si, že ti studenti, když se to naučí, už nebudou těmi lidmi, kteří budou druhé komandovat, ale že jim vlastně spíš vytvoří prostor, aby si to dělali podle svého.

Takže oni vlastně postižené naučí normálně žít?

Ano, naučí je žít tak, aby si žili podle svého.

Tak co, uděláme si tu večeři?